

KI BESZÉL?

Wirth Imre beszélgetése

VI. rész

„hogy boldognak lásson minket a világ”

Wirth Imre: – A „baljós, szegényében szertefoszló arc” az előző beszélgetésünk végén sokáig kísért, mintha önmagamat is láttam volna egy mindenhol jelen lévő tükörben. Ott bolyongtam én is a Tükörfolyosó¹ című kötetének első versében, amelyben Brahms titkára, Kalbeck akaratlanul is fültanúja lesz a zene születése pillanatának. „Azt hitte, szél sír a felszínen”, írja ebben az első versben² Zsuzsa, a kötetzáró utolsóban pedig „dermedt ráncai sóhajtván elsimultak”, mondja egy szobor kőarcáról.³ A kezdő és záró vers között a boldogság tüneményét éreztem. Remény ez, vagy csak káprázat?

Takács Zsuzsa: – Egyszerre vágy és tapasztalat. A versírás elragadtatottsága, amely az emlékezet szeszélye szerint felidézi az előzetes boldogságélményeket. Például egy tízéves koromból származó emléket. A koalíciós években jártunk – aminek mibenlétéről persze fogalmam sem volt –, de emlékszem a bizakodó, ma úgy mondanám, társadalmi léghőre. Cirkuszba vittek a szüleink, s hazafelé a földalatti utasterelő korlátai között tekerődztem, hajlongtam, táncoltam, és eldöntöttem, hogy artista leszek, de otthon még várok a bejelentéssel. Aztán két évtizeddel később, amikor Annám már három hónapos lehetett, a Bimbó úton sétáltunk, ő elszántan aludt a babakocsiban. Kora szeptemberi délelőtt volt, sugárzó, de nem tikkasztó napsütés, a gyenge szélben feltűnt egy-egy piros-sárga levél, és odaúszott egy-egy tétovázó másik levélhez. Aztán ’71-ben, amikor megszületett második kislányunk is, kora reggel a fodrásztól hazafelé jövet láttam egy korombeli fiatal nőt, karjában egy kisbabával; épp búcsúzott egy idősebb nőtől a kapuban. Mihelyt hazaértem – úgylis közeledett az etetés ideje –, kivettem ágyából az én kisbabámat, odaálltam a kapu elé, hogy boldognak lásson minket a világ. De szerettem a szerepvereket is. Jó volt, hogy megmutatkozhatom, jó volt, hogy vásárra vihetem a bőrömet, anélkül, hogy rám ismernének a többiek. Hogy én vagyok Liv Ullmann, Marilyn Monroe vagy Blanche A vágy villamosából.⁴ És mindenkinél inkább én vagyok Brahms, aki zeneszerzés közben sír, kiabál és nevet, vagy éppen kutyaként morog; „... fölcsapott újra a zene. Megrázkódott / megint a zongora, a rágörbedő árnyat akarta ledobni. Megint ütötte, / cirógatta, kalapálta, szölongatta / makacsul az árnyék. Szölongatta? / Kalbeck vonítást hallott, furcsa duettet...”

– Talán ezt a kitárulkozást éreztem önkéntelen, hogy „odaálltam a kapu elé, hogy lásson minket a világ”.

Az interjú gépeléséért köszönet illeti Merhán Orsolyát.

¹ Tükörfolyosó, Szépirodalmi, 1983.

² Kalbeck a kertben, in: Tükörfolyosó.

³ Fej, in: Tükörfolyosó.

⁴ Tennessee Williams: A vágy villamosa, 1947, a főszereplő Blanche DuBois, akit a filmvásznon Vivian Leigh alakított 1951-ben, Elia Kazan rendezésében.

– Van is a kötetben egy hatsoros vers: „S akihez beszélnek, az *van*, / akinek kezére nyirkos férfitenyér tapad, / akiért elmélyül a hang, / akinek végigfut lábán a fátyolos szempár, / beszélnek hozzám, *hallom*, mondja magában az, / s *látzom*, hiszen néznek”.⁵ A szerelem, a szerelem pusztja lehetősége létezőm bizonyítéka volt a számomra.

– *Test és érzékelés, a másik vágya, ami életet ad. Erősen rezonálnak erre a borító bőrnyalatai Keserü Ilona képén. Hogy talált rá erre, miként került ez a borítóra? A kép itt függ a falon, ahol beszélgetünk.*

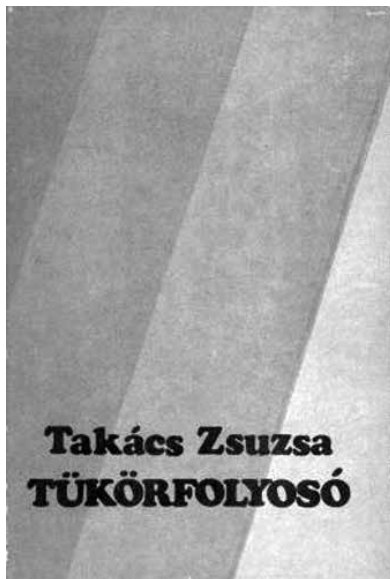
– A kiadóban volt néhány Keserü Ilona-címlapterv. Réz Pál, a szerkesztőm ajánlotta, hogy az egyik közülük a *Tükörfolyosó* címlapja legyen. Ilona meghívott magához a Bem-rakparti műtermébe és megmutatta az általa kiválasztott eredetit. Zaklatott, élénk színek, hirtelen megszakadt ecsetvonások. Igent mondtam és megköszöntem, de nem örültem a választásnak, túl soknak, túl egyértelműnek tartottam a címlap sugallatát. Alighogy hazaértem, megszólalt a telefon, Ilona volt az. Azt mondta, látta, hogy nem tetszik a címlapterv, és följánlotta helyette ezt a fejünk fölött függő, az emberi bőr árnyalataiból komponált képet. Ez viszont telitalálat volt; zömében erről szól a kötet, az érintés szomjúságáról, a sebzettségről, a szereplők egymásra utaltságáról. A *Tükörfolyosóra* érkezett egyébként a legtöbb olvasói visszajelzés. Egyik nőolvasóm, Sz. M. többször is írt, azt mondta, hogy imádkozik értem. Részvéte és szeretete zavarba hozott, egyszerre váltott ki belőlem ellenérzést és hálát, hiszen nem

volna szabad senkinek a szerző és teremtménye alakját összemosnia. *Bovaryné én vagyok* ugyan – de nem a szó szoros értelmében. Gunda Béla ismert erdélyi származású, debreceni néprajztudós pedig golyóstollal sűrűn telejegyzetelve elküldte nekem a saját maga által vásárolt és „kijavított” *Tükörfolyosó*t. Hadd idézzem az *Emlékezz meg rólam* című vers mellé írott könyörtelen, elragadtatott, ellentmondást nem tűrő megjegyzéseit. „Sorok az n-dik hatványon! A modern magyar líra egyik legmaradandóbb alkotása. A jelzők itt-ott finomabbak lehetnének; – mert a vers néha a próza felé hajlik el! – Vigyázni kell a verseiben arra, hogy a megdöbbentően szép sorok közé ne kerüljön egy-egy vasalódeszka!” – írta a vers szövegébe vagy éppen mellé, felkiáltójellel jelezve elragadtatottságát, kihúzza egy-egy sort és nyíllal mutatva rá a szerinte helytelen szóválasztásra. A *Borostyán* című képversemet, amit írógéppel tördelve, nagy műgonddal készítettem, szó nélkül megcsonkította, s egyúttal az egekig magasztalta.

– *Elképesztő ez a figyelem és ez az elemzői magabiztosság. Válaszolt neki?*

– Nem. Semmilyen vonatkozásban sem tekinthettem a tanítványának magamat, de megőriztem a telejegyzetelt példányt, mint valami palimpszesztet.

– *A magáért imádkozó olvasó viszont talán a legnehezebb kérdést veti fel, ami végigkíséri a költészetét, ez pedig a vigasz és vigasztalanság terében bolyongás. Nem véletlen, hogy mint valami „rettenetes, szép” anygallal, a boldogsággal „álmodnak” a versei, felszínre hozva a mélyrétegek rémképeit is. A vigasztalanságtól való tartózkodás az összegyűjtött versek egyik kiadását is elodázza korábban. Hogy lehet a lehangoltságtól/boldogtalanságtól való (valós) félelmet szublimálni?*

⁵ A nevemet mondta, azt mondta: szeret, in: *Tükörfolyosó*.

ugyanazt az életérzést sugallják... stb. Főleg annak örülök, írja, hogy korai verseinek álparnasszienje oldódik, természetesebb... erősebb... úgy modern, hogy a Nyugat nagy költőinek személyességét is vállalja. Azt már nem is mondom, hogy a verset ott engedi el és ott hagyja abba, ahol kell." Fellélegeztem, amikor elolvastam a levelet.

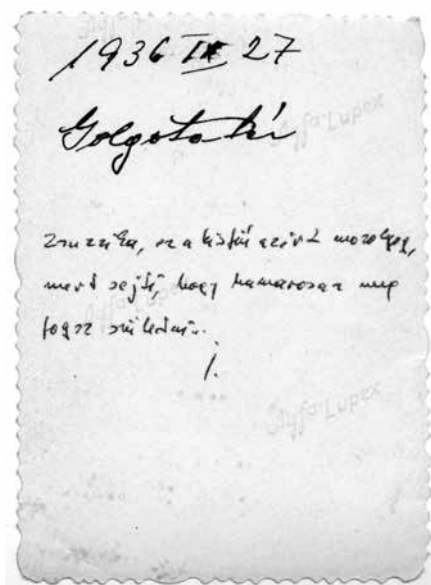
– De... ezt annyira nehéz... Miközben a legismerősebb dolog számomra a bizonytalanság. Mert innen, ilyen távolból nézve ezeket a verseket, nagyon érződik a szerepversek mögé bújás, illetve megjelenik egy olyan hangformálás, amelyik az írást állítja középpontba. Hangsúlyos benne az eltávolítás, bár a hajdani kritikák, reflexiók nagyrészt intentio rectaként értelmezték a kötetet. Van egy nagyon erős alaptörténet, amire többszintű narráció épül a zene, a színház, a színpad, a hős, a mellékszereplő megjelenésével, hogy a személyességből vigyék el ezt az egészet, és játsszák el...

– Személyes szívességből ők vállalják el az életemet. Ők az én Bergman-figuráim. A rendező pedig (én) arra törekszik, hogy színészei megmutassák a káoszról kivezető utat.

– Képességeimhez mértén szeretnék mindent minél pontosabban elhelyezni, évszámhoz kötni, lehet, ez az én rossz beidegződésem. 1983. Abban az évben halt meg Szobotka Tibor és Illyés Gyula. Elvált Lengyel Pétertől.

– 1980-ban váltunk el, pontosan akkor, amikor sikerült elcserélnünk másfél szobás pasaréti lakásunkat egy nagyobb tanácsira a Farkasréten. Péter pedig az Írószövetségtől kapott egy kisebb lakást. Úgy gondoltam, hogy dobozokban fogjuk tárolni a ruháinkat, a konyhafelszerelésünket, de egyetlen 5000 Ft-os autónyermény-kötvényemet (amit Beney Zsuzsától vásároltam meg) kihúzták. Így hát mindent megvettem, ami a nagyobb lakásban az új élet indításához szükséges volt. Vettem egy könyvespolcot, a gyerekeknek új ágyat, és egy új íróasztalt magamnak. Négy év múlva pedig a Szigligeti Alkotóházban egymásba szeretünk Kertész Imrével. De ez a történet már a kötet megjelenése utáni időre datálható.

– Ó, erről mesélne? Tudom, hogy előreszaladunk, de már a beszélgetésfolyam második részében, a Jelenkor 2023. februári számában, a Rejtjeles tábori lap című kötet kapcsán szóba került a neve, és akkor elodáztam a rákérdezést. A beszélgetésünkig persze nem tudtam erről (mint anyyi

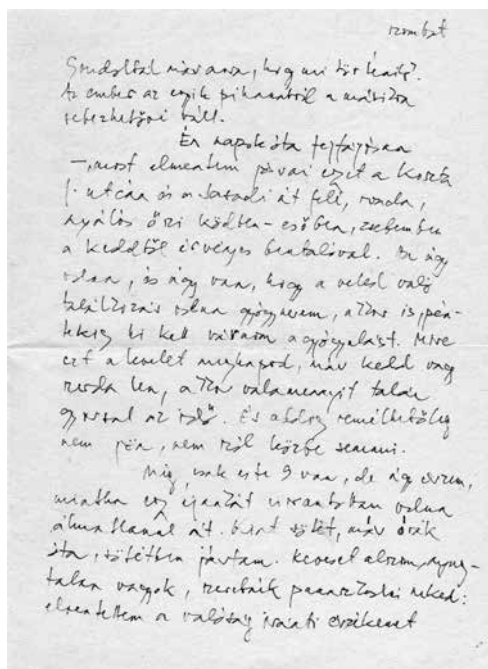
„Zsuzsika, ez a kisfiú azért mosolyog, mert sejti, hogy hamarosan meg fogsz születni.”

mindenről). Szeretném, ha mesélne, mert hát végül is ez mind a versek mögöttésében is és nyilván az ő életművében is benne van.

– Szigligetről már évek óta ismertük egymást. Sőt, mint utóbb kiderült, már '64-ben, Kubából való hazatérésünk után egy évvel találkoztunk egy téli szakszervezeti üdülésen a Mecsekben. Egy szociológia szakos hallgató mesélte, hogy egyes felmérések szerint az ember élete fontos és kevésbé fontos szereplőivel nagy valószínűséggel találkozik már előzetesen is. Velem és velünk mindenesetre ez történt. '64-ben a Közgazdasági Egyetem egy főre szóló beutalót kapott, és én Péterrel egyeztetve éltem is a lehetőséggel. Egy éjszaka, míg két hozzám hasonlóan fiatal szobatársnóm egy ismerkedési esten táncolt, én az ágyamra telepedve megírtam a *Szomorú verset*.⁷ Egyébként mindennap kirándultam a többiekkel. De hadd csapongjak tovább egy kicsit, vagy épp ellenkezőleg, hadd fűzzem szorosabbra a szálakat. Túravezetőnk a Mecsekben a beszélgetésünk egy előző részéből már ismert Tag Lajos, zugfotósom, a későbbi zsoké és titkos költő volt, aki jó tíz évvel később lovascapatával vonulva a Margit körúton meglengette felém a karját. És ott, a Mecsek Szállóban találkoztam először Kertész Imrével, amikor is az ajtóban egymásba ütköztünk. Összeütközésünk futó, mentegetőző harsány nevetésbe torkollt. Húsz év múlva Szigligeten hallottam újra a nevetését, ott olvastam el a *Sorstalanságot*, mondanom sem kell, hogy mélyen megrendített. Sokszor hallottam később Imrétől, hogy a nők közül nem egy beleszeretett a *Sorstalanság* elolvasása után. Nem vontam kétségbe állítását, talán a kárpótlás szándéka, a jóvátehetetlen jóvátételének hiábavaló kísérlete lehet, gondoltam, valami

anyai ösztön. Én csak a vizsgaidőszakban, januárban és szeptemberben tudtam elmenni az Alkotóházba egy vagy két hétre, de Imre hónapokon át dolgozott ott. Ha nem voltunk együtt, napon-ta, kétnaponta írt; sűrűn érkeztek levelei Madridba az Egyetemi Oktatók Rezydenciájára, ahol tíz napon át, vagy Iowába, ahol három hónapig voltam az Írói Program vendége (s velem volt Zsuzsa lányom is). Imre közben a mi lakásunkban töltötte munkadélelőttjeit. Ha pedig Pesten voltunk mind a ketten, vendéglakásokban töltött munkanapja után este fél 8-tól fél 11-ig sétáltunk, gyakran jártunk hangversenyre.

– Egy pillanatra hadd reflektáljak erre, hogy Zsuzsa lakásában írt Kertész Imre, mert a beszélgetésünkben már szó esett arról, hogy a gyerekek születése után milyen nagy problémát jelentett Lengyel Péter számára is, hogy nem volt hol írnia. Saját íróasztal, saját szoba, saját tér. Lopott idő, kicsikart, az ajtónál dörömbölő, síró gyerekek, de kegyetlennek kéne lenni... A saját maga számára hogy varázsolt időt, lehetőséget az írásra?

...Keveset alszom, nyugtalan vagyok, szeretnék panaszkodni neked: elvesztettem a valóság iránti érzékemet.”

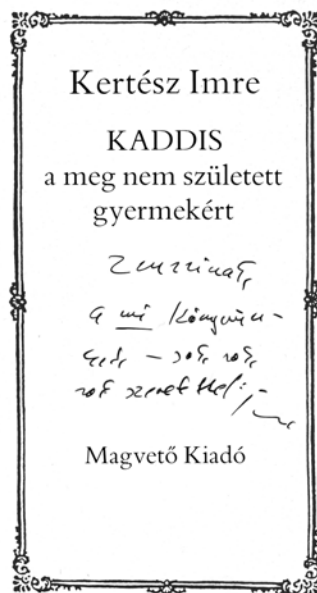
⁷ „Van levegőd itt fulladásig. / Markolhatod és tépheted / de nem tapadhatsz benne semmihez.” In: *Némajáték*, Szépirodalmi, 1970.

– Igyekeztem az óráimat kora délután megtartani. Dél előtt vagy reggel írtam a saját dolgaimat, vagy fordítottam. Illetve a szomszéd házban lakó unokatestvérem lakásában dolgoztam.

– *A hangversenyénél tartottunk.*

– Ott voltunk például a 83 éves Eugen Jochum⁸ utolsó koncertjén is, aki Schubert „Nagy” C-dúr szimfóniáját vezényelte a Tudományos Akadémia koncerttermében. A lépcsőfordulóban, a földig érő tükrökben Imre és a magam alakja mellett hirtelen megláttam T. A.-t, hét évvel azelőtti római szerelmemet.⁹ „Egy hangversenyen, ahova veled mentem / ... / találkoztunk T-vel, föl sem ismertem / először / ... / Villámsújtottan köszönt rám, / Jó estét! mondtam hűvösen, / de aztán rákezdtek a vonósok. / ... / Kezedhez menekült kezem. / Milyen későre jár! – szölkáltak a vonósok, / és nehéz vonóikat lerakták.”¹⁰ Imre kezéhez menekül kezem az idézett vers végén. Kérdésére pedig, hogy hogyan tükröződik kettőnk története az ő életművében, a *Kaddis* a válasz. „»Nem« – mondtam rögtön és azonnal, habozás nélkül és úgyszólván ösztönösen, mert egészen természetes immár, hogy ösztöneink ösztöneink ellen működnek, hogy úgyszólván ellenösztöneink működnek...”¹¹ De nem idézem tovább az elbeszélő érveit a gyerekvállalás ellen, amikor kiderül, hogy a holo-kasztapasztalattal nem rendelkező orvosnő-felesége teherbe esett. *Zsuzsinak*, a *mi* könyvünket – sok, sok, sok szeretettel, írja Imre a dedikációban. A történet életrajzi háttere az, hogy ’84 elején terhes lettem. Megvoltak bőven az indítékaim, hogy ne akarjam a mindannyiunk életét felforgató változást, ám végül nem kellett megtennem a logikus, de mégis gyilkos lépést; terhességem spontán vetéléssel végződött. „Jó, most fizetek a beteljesült kívánságért. / Kezemben a pozitív lelettel az orvosomra / várva, a rendelőben, a rémült nyájban. // Megvannak bőven az indítékaim. / Legalább annyi, mint könnyei a holdnak. / De gyilkosságna gondolom mégis. // Beteg voltam miattad, és meg kellett gyógyulnom. / De így, és ilyen áron? / Mint egy elmebajos önvéremre vágyom // Ha nem így, hát úgy! Aztán legyen / a holnapomnak vége! Mi jöhet még? / Átmegeg életem az életembe?”¹² – írtam. A már tizenöt éves, konok fiúnak beillő Annám, akinek „szeme akár a szürkés-kék kavics”, és kisebbik lányom, „a sötét szemű, orrocskája környékén szeplők halvány pöttyeivel” büszkélkedő Zsuzsám után a harmadik gyerek így hát nem született meg. Szerelmi történetünk kezdete ’84-re datálódik és további nyolc éven át tartott.

– *Itt most szünet van, rögzítem írásban, a hallgatásban ezernyi zaj, amiket eddig nem is hallottam, kapaszkodás a tovább-ba, szöszmötölés. Rónay László¹³ emléke, aki megkérdezte a végzős magyar szakost, engem, hogy mihez akar majd kezdeni, nem próbál-e esetleg recenziót írni, a Vigiliába. Most jelent meg a Kaddis, mit tud vele kezdeni 26 évesen. 1990 novemberében jelent*

⁸ Eugen Jochum (1902–1987) német karmester, aki leginkább Anton Bruckner, Carl Orff és Johannes Brahms zenéjének interpretációiról ismert.

⁹ Az eset a beszélgetésfolyam előző részében is szóba került. Lásd a *Jelenkor* 2023. májusi lapszámát.

¹⁰ Egy hangversenyen, in: *Viszonyok könyve*, Jelenkor, 1992.

¹¹ Kertész Imre: *Kaddis a meg nem született gyermekért*, Magvető, 1990.

¹² Napló, in: *Viszonyok könyve*.

¹³ Rónay László (1937–2018) József Attila-díjas író, irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi tanár.

meg róla az írásom, most pedig felzúgnak a „nem”-ek, ahogy idézi is Zsuzsa, az elbeszélő „nemet mond a gyermekre, nemet mond a túlélés meghosszabbítására”.¹⁴

De labirintus lett ez a beszélgetés is, próbálok visszatérni a '83-as Tükörfolyosóhoz. A Kalbeck-
vers szoba került már az elején is...

– A vers az alkotás gyötrelmes és diadalmas folyamatáról szól. A külső szem, fül számára követhetetlen, zavarba ejtő zajokkal kísért jelenségről.

– „Ígérgetett, mutatkozott magzat-héjában / neki, sírt, hogy született, s köszönte / ... / a siker napfényében / érlelődő májrák, a foltos arcból, / a szél suttogása, a szerelem maga.” A titkár véletlen voyeur-ként tanúvá válik és mindent feljegyez. Kínosan pontos és szép, ahogy a kiszolgáltatottság színre lép. A kötetben csak a '77 után írott versek vannak, vagy korábbiak is?

– Nincsenek korábbiak. A hatvanas, illetve hetvenes években a leadott kéziratból készült könyvek általában két év múlva jelentek meg. Így hát nem volt rögtönzés, hirtelen megvilágosodás. A Tükörfolyosó '83-ban látott napvilágot, a kéziratot pedig '81-ben adtam át a Szépirodalminak. Ami pedig a kötetben található szerelmes verseket illeti, Rómában találkoztam T. A.-val. Neki, róla és rólunk, rólam szólnak a versek.

– Nem haragszik, ha kérem, hogy róla is meséljen? Ezek szerint ő is a versek egyik titkos résztvevője.

– Nem az egyik és nem könnyen felejtethő szereplő, éveken át szerelmes verseim főszereplője volt. '77-ben három hónapot Rómában töltöttem, mert úgy volt, hogy összeállítok egy modern olasz költészeti antológiát, de ebből nem lett semmi. Éltem végtelen szabadsággal és a saját verseimet írtam.

Amikor megérkeztem Rómába, kiderült, hogy nem lakhatnak művészek, kutatók, olasztanárok az Akadémián, mert felújítják, és részben követségi rezidenciává alakítják az épületet. Egy panzióba irányítottak, egy kémikus, egy történész és két olasz szakos tanárnő mellé. Oda érkeztem én ötödiknek. Pénzünk alig volt, hiszen a panzióért fizetnünk kellett, míg az Akadémián ingyen lakhattunk volna. Meleg ételt általában csak este ettünk, a kémikus által hazahozott villanyrezsón és egy hűtőn kívül semmilyen konyhai berendezésünk nem volt. Szegények voltunk, mint a templom egere. Délelőttönként beültem a Biblioteca Nazionaleba, Jungot olvastam és jegyzeteltem, ünnepnapokon vagy ha nagyon éhes voltam, olcsó ételbárokban ettem egy tál meleg ételt. Szokásomhoz híven magányos voltam. Néha csatlakozott hozzánk egy-egy továbbutazó ösztöndíjas, mint például Fitz Jenő,¹⁵ Gorsium¹⁶ feltárója, aki egy hónapos ösztöndíjából fedezte több hónapra nyúló utazását, s így korához és szakmai rangjához méltatlan módon valósággal nyomorgott. Vagy Huszárik Zoltán filmrendező és grafikus, aki helyben készült skicceivel fizetett az ingyen ebédért egy-egy vendéglőben. Társaságunk négy állandó tagja, akorra már két szerelmespár, csaknem egy időben utazott haza, én azonban maradtam még krónikásnak és tanúnak, partra vetett hajótöröttnek. A búcsúest emlékezetes, gyászos, groteszk és szomorú volt. A kivételes szépségű tanárnő, Zs. K. terhesen, egy szál kombinéban zokogott az ágyon, míg hűtlen szerelme, F. Sz. történész felkért táncolni, és a fületem próbálta volna harapdálni, ha hagyom.

Miután elutaztak, egy szép napon bekopogott hozzám Francesco, a pincér, mondván, hogy egy földije, „un paesano”¹⁷ szeretne beszélni magával, mert nem tud olaszul, tolmácsolni kéne. Kimentem hát, és az újonnan érkezett szépségétől földbe gyökerezett a lábam. Magas, sötétszőke, barna szemű, kisportolt, negyven év körüli fiatal férfi állt az ajtó előtt.

¹⁴ Koltai Nelli: A regény az élet igenlése. Kertész Imre: Kaddis a meg nem született gyermekért, Szombat, 2002/12, 12–14.

¹⁵ Fitz Jenő (1921–2011) Széchenyi-díjas történész, régész, numizmata, az MTA doktora.

¹⁶ Gorsium-Herculia Magyarország egyik legjelentősebb római kori romterülete Tácon, Székesfehérvár közelében.

¹⁷ Olasz: egy falusi.

Mint kiderült, orvos-biológus és amatőr komolyzenész. Az elkövetkező négy délutánt vele csavartam át. A Spanyol lépcsőn fölfelé végül megkérdeztem tőle, hogy párttag-e. Menetetőzve nemet mondott. A jelenet mulatságos volt, beszéd témánk jellemző az akkori időkre. Elnevettem magam, és biztosítottam róla, hogy én sem vagyok az. Sétánk után pokolian megfájdult a fejem, és makacsul kitartott napokig. Biztos voltam benne, hogy a fájdalom egyetlen gyógyszere az, ha meztelen bőréhez érek, ha magához ölel. Ez meg is történt. A negyedik napon, egy újabb sétánk után kiszállt utánam a liftből a második emeleten, már együtt léptünk be szállodai szobámba. A fejfájásomat pedig mintha elvágták volna.

– *Aztán vele találkozott újra, amikor Kertész Imrével volt a koncerten.*

– Igen, álltunk a lépcsőfordulóban, a földig érő tükör előtt, Imre valami számomra hallatlanul mulatságos megjegyzést tett. *De szép hosszú combom van*, valami ilyesmit, azt hittem, nekem szóló bókról vagy merő nyelvbötlésről van szó, másodpercekig eltartott, mire megértettem, hogy magáról beszél ... és akkor megláttam hirtelen a tükörben T. A.-t. A nevemet mondta, és elcsuklott a hangja, ha lírai költő volnék, azt mondanám, hogy „mint aki hirtelen fölzokog”.

– *Kalbeck képzeletben feljegyzi, hogy „Micsoda keserűség mondatta velem, / hogy múlik az idő! / Fölnéz a mellette haladóra. Ujjong”,¹⁸ és hogy „Ellöki magától boldog szerelmesét, / fölkel, kibontakozik az ölelésből”.¹⁹ Vagy: „Nem kell beszélned, / elég, ha vagy, a beeső fényben, / a szemközti ülésen Róma és Ostia közt”.²⁰ Szívesen kapaszkodnék a titkár elsuhanó alakjába, ahogy serceg a tolla és odasúgja nekem, hogy nem kell beszélned. Hogy fejezzük be ezt a részt, Zsuzsa?*

– Talán úgy, hogy nem folytatjuk valóban. Talán úgy, hogy elmondom, a kötetben nemcsak szerelmes, de mindenképpen szenvedélyes versek vannak, és közülük nem egy a gyerekeimnek szól. *Az Emlékezz meg rólam!* vagy az *Üzenet*, az Annának írott *Július* párverse például, amelynek címzettje a kisebbik lányom. „...Kelj föl / hajnalban, ha idegen városokban jársz, / ha ébredését meglesed, tiéd lesz minden, / a kóborló kutyák, az elrúgott narancshéj, / a nyújtózó tenger. Forogj a földig érő tükör előtt / légy szép!...”²¹ Benne vannak továbbá a Rómába való visszatérésem alatt vagy után írott szerelmes versek is. Ugyanis visszamentem egy hónapra még, mert a harmadik havi ösztöndíjamat nem vettem fel, hiszen hazautaztam, hogy lássam a gyerekeimet. Minden ideálisan alakult. A minisztérium megértőnek bizonyult, hozzájárult ahhoz, hogy visszamenjek, ha fizetem a repülőutat. Ez meg is történt. Péter helyett, akit közben behívtak tartalékos tisztii továbbképzésre, a szüleim vállalták a gyerekeket, a csodálatos erdélyi néni segítségével. Visszaérkezésem napján azonban zavargások törtek ki Rómában, fölszedték az utcaköveket, bizonyos utcákat lezárták, életveszélyes lett volna arrafelé járni. Ha akartam volna, és akartam, stílusalakzatként, merő költői túlzásként úgy tekintettem, hogy ez azt jelenti, nincs visszaút, visszatérés az egy hónapja még annyira baráti valóságba. „Hadd legyen hideg. Hadd nézzen vissza egymásra torlódó testükre hidegen – írtam az egyik búcsúversben. Kik itt fekszenek most a gyűrött vásznon, / nem itt és nem most, hadd higgye. / Egy árokparton heverték sok száz éve. / ... / Magában beszél, tudod, hogy utoljára vagy most vele? / És utánzás lesz, akármilyen jön...”²² Letelt a hónap, és végleg hazajöttem, T. A. maradt még, de néhány hét múlva, már ithonról, postai küldemény érkezett tőle: az utolsó közös esténken a hotelszobájában hallgattott Dvořák *Romantické Kusy* lemezfelvétele. Megrendítő volt meghallgatnom újra az olasz rádióban még *Pezzi romantické*nt felkonferált művet.²³

¹⁸ Nosztalgia, in: *Tükörfolyosó*.

¹⁹ Erősen nézik egymást, in: *Tükörfolyosó*.

²⁰ Két állomás között, in: *Tükörfolyosó*.

²¹ Emlékezz meg rólam, in: *Tükörfolyosó*.

²² Erősen nézik egymást, in: *Tükörfolyosó*.

²³ Dvořák: *Romantické Kusy*, in: *Tükörfolyosó*. „Csak látni ne kelljen, csak nézni édes arcát, / mellén mint hegedű, ne kelljen heverni...”